

SCHMIDT ANIKÓ

A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt (1865–1868)

Noha a kataszteri felmérés munkálatai az 1849. évi uralkodói pátens nyomán már az 1850-es években megkezdődtek a magyar állam területén, hatályos törvény hiányában a felméréseket mindvégig rendeleti úton szabályozták.¹ A felmérést kezdetben Bécsből irányították, és az csak a kiegyezést követően került a magyar Pénzügyminisztérium hatáskörébe.

1867 után Magyarországnak önálló államháztartást kellett létrehoznia, amely kezdetben számos gyakorlati nehézséggel járt.² A magyar kormányzat is felismerte a kataszteri felmérés – és kiváltképpen az ebből származó adóbevétel – fontosságát, egyúttal felvetődött a munkálatok törvényességének a kérdése is. Az 1865–68. évi országgyűlési ciklusban a kataszteri felmérések ügye elsősorban a földadó tárgyalása során került előtérbe a képviselőház ülésein.

A földadó ügyében felszólaló összes képviselő egyetértett abban, hogy az adó alapjául szolgáló kataszter hibás, felülvizsgálatának megkezdése mielőbb ajánlott. A korábbi felmérésekkel kapcsolatos közvélekedést kiválóan összegezte beszédében Deáky Lajos baloldali politikus, Zilah képviselője: *„Tudjuk, hogy a kényuralom, hogy állami jövedelmét szaporítsa, minél szélesebb tért keresett és szabott ki az adó alapjául, s miután ez a földterületből nem telt ki, küldöttek oly idegen, soha nem látott mérnököket, kik a földet geometrice asztalon fölmérték ugyan, de olyformán mérték fel, hogy ha arra szorítottak volna, hogy azokat, mint a tagosításnál szokott*

*történni, parcellákban kiadják, kiadni sem tudták volna, mert a láncmérés folytán talált területmennyiségnél sokkal több területet mértek, s az a kisebb területű földre felosztva adóalapul kirovatott.”*³ A felszólalók a kataszteri rendszer legfőbb hibáját abban látták, hogy *„nem a földbirtok adóképeségének lelkiismeretes kinyomozása és hiteles megállapítása után méretett ki azon összeg, mely adó fejében a földbirtokra rovatott, hanem megfordítva, előleg meghatározotván a kivetendő összeg mennyisége, ezen mennyiséghez idomítottatott át mesterségesen a kataszter.”*⁴

■ Deáky Lajos, felszólalásaiban többször is a magas földadó ellen érvelt.

¹ A pátens teljes szövege német nyelven és magyar fordításban hozzáférhető: TUZA CSILLA: Az 1849. évi pátens a földadókataszter bevezetéséről. *Catastrum*, 1. (2014) 4:2–4.

² ERDÉLYI ANDREA: A magyar állam első költségvetési zárszámadása. A hét dokumentuma. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (http://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/a_magyar_allam_elso_koltsegvetes_i_zarszamadasa.html)

³ Deáky Lajos 1868. július 6-i felszólalása: CCLV. országos ülés. Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. (= KN) VIII:309. Az 1861–1990 közötti országgyűlési dokumentumok, naplók és irományok online is elérhetőek az Országgyűlési Könyvtár adatbázisában. (<http://mpgy.ogyk.hu/>) A felszólaló képviselőkről bővebb életrajzi adatokkal szolgálnak az országgyűlési almanachok (<http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/almanach.html>).

⁴ Nyáry Pál 1868. július 6-i felszólalás: CCLV. országos ülés. KN VIII:296. A képviselő a Teleki László vezette Határozati Párt tagja, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja volt.

■ Nyáry Pál (1805–1871), Pest-Pilis-Solt vármegye alispánja, képviselő, a szabadságharc idején az Országos Honvédelmi Bizottmány tagja, az 1860-as évektől a Határozati Párt egyik meghatározó alakja.

■ Borlea Zsigmond, a helytelen művelési ág meghatározása és osztályba sorozása ellen emelte fel a szavát.

Az 1850-es években kezdődő munkálatok kapcsán az országgyűlésben különösen a művelési ág meghatározása és az osztályba sorozás területén marasztalták el a Bach-korszak mérnökeit. Borlea Zsigmond, Zaránd megye nagyhalmági kerületének képviselője lesújtóan nyilatkozott a korábbi felmérésekről: *„Tudnék esetet mondani, hol egész községek oly kopár s csupa kőszikla földje, melyen nem csak fű, de még fácska sem terem, második, sőt első osztályba van felvéve, s e tekintetben évek előtt adattak be folyamodások, melyek mindezideig siker nélkül maradtak; s azon községek a mai napig is tömeges adóval tartoznak, amely adót akármiféle executióval sem fogja behajtani senki is, mert nincs honnan, miből, mert a túlbecsült haszontalan földön kívül más vagyonuk nincsen, ezt pedig senki, még ingyen sem, annál inkább pénzért senki sem veszi meg [...] mert azon földet, ha oda viszik is a dobot, ha el akarják is adni, mint mondom, nem veszi meg senki, mert maga a község, maga a tulajdonos szintén kész lenne azt ingyen is odaadni, csak szabadulhasson tőle s általa a túlterhelő adótól.”*⁵

■ Szontagh Pál (1820–1904), 1887-től a főrendiház tagja, képviselőházi alelnök (1879-ben és 1881–1887 között), belső titkos tanácsos, a reformkori Nógrád vármegye nemesi ellenzékének egyik vezetője.

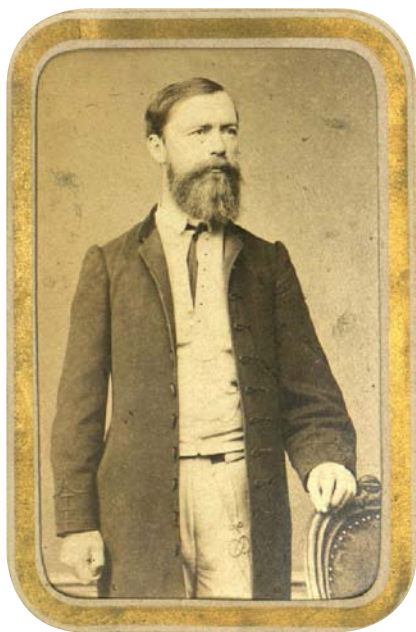
⁵ Borlea Zsigmond 1868. július 7-i felszólalása: CCLVI. országos ülés. KN VIII:326.

Szontagh Pál, a Nógrád megyei Balassagyarmat képviselője a megyék közötti aránytalanságokra tréfás formában hívta fel a figyelmet: „elvileg is kárhozatos már a magas földadó: mit szóljanak akkor a hegyes vidék vagy más megyék fennsíkjainak lakói, hol az adózási viszonyok épp olyanok, mint az áldott Békés adózási viszonyai, ha nem rosszabbak? azon Békésnek viszonyai, melynek boldog lakója mindig megcsodálja a bihari embert, hogy háromszor szánt, mégis csak egyszer arat.”⁶

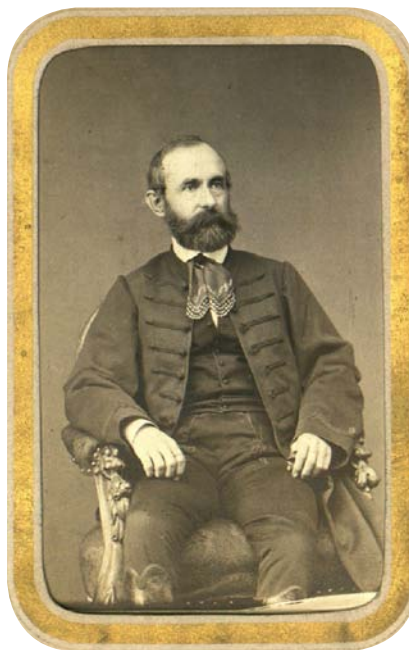
A képviselők szerint az erdőségekre vonatkozó adófizetési kötelezettség megállapításánál történtek a legsúlyosabb visszaélések. Miután aránytalanul magasra becsülték a belőlük származó jövedelmet, az erdőtulajdonosokat az 1860-as évek második felére már tetemes adóhátralékkal sújtották. Szaplanczay József, Máramaros megye máramarosszigeti kerületének képviselője ezért elsősorban a Bécsből érkező utasításokat hibáztatta: „a becslési eljárás körül oly hibák követték el, melyeket magok a becselő biztosok is jól láttak, észrevettek, de amin a Bécsből akkor vett utasítások nyomán nem segíthettek. Tudjuk, hogy az erdőbecsléseknél nemcsak az erdő, hanem a

mellékhaszonvételek is mindenütt figyelembe vétetni rendeltettek. Márpedig azon rengeteg erdőségeknél, hol maga az erdő haszonvehetetlen, ha még mellette a mellékhaszonvételeket fizetni kell, melyek nem léteznek azon vidékeken, hol a makk is csak minden tíz évben érik meg egyszer, ott minden évben fizessenek a mellékes haszonvételektől adót, és a legelőktől, ahová a marhával fénni nem lehet, fizetni kell, mert az utasításban ben van: ez igaztalan.”⁷ A fennálló helyzet tarthatatlanságára hívta fel a figyelmet Pap Simon is beszédében, aki Máramaros és Magyarország északi részének hatalmas erdőségeivel kapcsolatban azt állította: „több erdőbirtokosok kérve kínálták erdeiket az államnak ingyen, csakis az adó végett; mások szabadkoztak saját erdőbirtokuktól, és a szomszédra rakták azt, csakhogy szabaduljanak erdejökkel együtt azok irgalmatlan adójoktól.”⁸

A földadótörvény megvitatásánál végig érzékelhető volt a nagybirtokos lobbizás adócsökkentő tevékenysége. Amikor a Fejér megyei rácalmási kerület képviselőjében jelen lévő Zichy Nándor azt indítványozta, hogy az egyes birtokosok és községek továbbra is megtehessek reklamációikat a tiszta jövedelem kiszámításával kapcsolo-

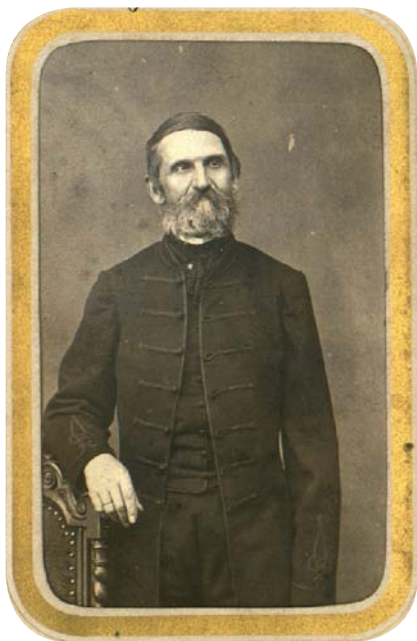
■ Szaplanczay József (1813–1879), országgyűlési képviselő, Máramaros alispánja.

■ Pap Simon görög katolikus lelkész, Máramaros megye felsővisói kerületének képviselője az elhibázott kataszteri felmérés következtében kivetett túlzott adókvetésre hívta fel a figyelmet.

⁶ Szontagh Pál 1868. július 4-i felszólalása: CCLIV. országos ülés. KN VIII:278–279.

⁷ Szaplanczay József 1868. július 7-i felszólalása: CCLVI. országos ülés. KN VIII:325.

■ Zichy Nándor gróf (1829–1911) az Alkotmány című napilap alapítója. 1880-tól a főrendiház tagja, 1889-től a Szent István Társulat elnöke, 1906-ban tárnokmesteri rangot kapott. Kataszteri ügyekben a nagybirtokosi érdekeket védte.

■ Lónyay Menyhért (1822–1884) pénzügyminiszter (1868–1871), miniszterelnök (1871–1872), az MTA elnöke (1871–1884). Pénzügyminisztersége alatt lépett hatályba a földadótörvény.

latban, amíg a törvényhozás a katasztert, illetve a földadó kivetési kulcsát megállapítja, Lónyay Menyhért pénzügyminiszter⁹ a javaslatot azért utasította el, mert véleménye szerint „*egyeből nagyobb birtokosok, kik e tekintetben ügyesen tudnának eljárni, kivihetnék a reclamatiókat, az ország legnagyobb része pedig, a szegény nép ezáltal terheltetnék, mert ha az adóalap itt leszállíthatnék, csakugyan azokra kellene róni.*” Emellett felemlgette, hogy „*a dunántúli kerületben Eisenbart nevezetű úr foglalkozik ezzel [t.i. a reklamációkkal], s éppen a Zichy család birtokadójából nevezetes leszállításokat is eszközölt az előbbi időkben.*” Az egyértelmű célzást Zichy zokon vette, és viszontválaszában kijelentette: „*nincs oly törvény, mely-*

ben valamely honpolgárnak egyéni érdeke nem volna; és ha egyéni érdek létezése a képviselő száját becsukhatná, úgy hiszem, bajos volna bármely kérdéshez is szólani.”¹⁰

Az „elviselhetetlenül magas” és „káros” földadó leszállítása mellett érvelt Békés megye gyomai kerületének képviselője, Trefort Ágoston, aki az állami bevételben támadt részt az általános jövedelmi adó kiterjesztésével számolta volna fel, míg a többi felszólaló képviselő nem dolgozott ki efféle javaslatot, inkább csak a fennálló helyzet tarthatatlansága mellett érvelt, részint nemzetközi példákkal, részint pedig a rendkívül magas adókulccsal.¹¹ Nyáry Pál felszólalá-

⁸ Pap Simon 1868. július 4-i felszólalását l. CCLIV. országos ülés. KN VIII:277.

⁹ Lónyay Menyhért 1867–1870 között töltötte be a pénzügyminiszteri tisztséget, ezt követően a Monarchia közös pénzügyminisztere, majd 1871–1872 között miniszterelnök lett. Ferenc József 1871-ben grófi rangot adományozott neki. További életrajzi adatok és a róla szóló szakirodalom bibliográfiája: Lónyay Menyhért, MTA Történeti adattár. <http://mta.hu/tortenetitar?PersonId=29166>

¹⁰ Lónyay Menyhért 1868. július 6-i felszólalása: CCLV. országos ülés. KN VIII:303. Zichy Nándor válasza Uo., 304.

¹¹ Trefort Ágoston 1868. július 4-i felszólalása: CCLIV. országos ülés. KN VIII:274–275. A vallon eredetű katolikus családból származó Trefort Ágoston pályafutása során számos köztisztviselést viselt, karrierje csúcsát vallás- és közoktatásügyi miniszterré történt kinevezése jelentette, amely posztot egészen 1888-ban bekövetkezett haláláig viselt. További életrajzi adatok róla itt: http://www.bekes-archiv.hu/id-464-trefort_agoston.html

sában kijelentette: „13 millióról 1850-től 1860-ig kétszerannyira, azaz 26 millióra emelkedett fel az adókulcs, azon magaslatra, mely ijesztő már azért is, mert hozzá hasonló egyetlen alkotmányos országban sem található. Ezen magaslaton a földadó terhét viselni lehetetlen [...] Nincs oly kataszter, nincs oly legpontosabban kiszámított tiszta jövedelem, amelyre rovott 30% adó elviselhető legyen.”¹² Zichy Nándor a többséggel ellentétben szükségesnek látta a magas földadót: „Magyarország adóbeli jövedelmeinek csaknem kétharmad részét azon adó teszi, mely a földadóra vettetik ki, s ennek leszállítása az egész adórendszert megrázkódtatná (...) A földadót leszállítani anélkül, hogy a többi adó fel ne emelgetnék, nem volnánk képesek; szükségleteinket fedezni pedig szerintem a többi adó fölemelése által sokkal károsabb hatású lenne, mint a földadónak jelenleg ideiglenes meghagyása, mely habár egyesekre nézve elviselhetetlen, általán azonban tényleg még is elviseltetett”.¹³ Lónyay Menyhért is hasonló érveléssel védte meg a Magyarországra a kataszteri tiszta jövedelem

■ Trefort Ágoston (1817–1888), közoktatási és valóságügyi miniszter (1872–1888), 1885-től az MTA elnöke. Felszólalásában a földadó leszállítása mellett érvelt.

30%-ában, Erdélyre nézve pedig 22%-ban megállapított földadót, amelyet végül elfogadott az országgyűlés. A magyar kormánytól a korábbi-nál kedvezőbb adókat váró képviselők közül sokan csalódtak, amely talán az erdélyi érdekeket képviselő Deáky Lajos felszólalásában tükröződik a leginkább: „nem akarok osztrákabb lenni az osztráknál. Az osztrák t.i. Erdélyre nézve 10 percentre szabta meg a földadót, Magyarországra nézve pedig 16 percentre. Mikor tehát azok a nép jövedelmét szivattyúzni tudó osztrákok nem szabtak többet, akkor, megvallom, midőn azt vártam a pénzügyminiszter úrtól és a pénzügyi bizottságtól, hogy talán ezen adórendszabályok súlyát könnyíteni fogják, bámulattal látom, hogy még fölebb emelték.”¹⁴

A felszólaló képviselők különösen súlyosnak ítélték a túlzott adókivetés miatti helyzetet Máramaros vidékén, Árva megyében és Erdélyben. Pap Simon felszólalásában az Alföldet Kánaánnak titulálta Máramarossal szemben, ahol „eme vidékek népe felének, hogy ne mondjam, háromnegyedének birtoktökeje már rég az izraelita uzsorások zsebében hever”,¹⁵ több képviselő Árva megyét gazdasági tekintetben Erdéllyel állította párhuzamba. Stefanidesz Henrik, az Árva megyei bobrói kerület képviselője választókerületével kapcsolatban kijelentette, hogy bár a térség mindig is nagyon szegény volt, a korábbi császári felmérők nem hitték el, hogy nincs ott jövedelem. Javaslatában azt kérte, hogy „addig is, míg rajta egy igazságos adókataster behozatala által segítve lesz, olyan arányban vettessék ki reá az adó, mint az Erdélyben történik.” Képviselőtársa, Zmeskál Mór az Árva megyei alsókubini kerületből támogatta az indítványt, amelyhez indoklásul hozzáfűzte: „Árva megyének földje általán igen rossz; klímája igen hideg: annyira, hogy a gabona ritkán érik meg; ha megérik, októberben történik az, s így a termés igen sokáig fekszik a mezőn. S midőn így alá van vetve az idővizsontagságoknak, alá van vetve az elementáris károk veszedelmének: megbocsáthatlan az, hogy Árva megye a földadóra nézve egy kategóriában

¹² Nyáry Pál 1868. július 6-i felszólalása: CCLV. országos ülés. KN VIII:296. A képviselő a Teleki László vezette Határozati Párt tagja, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja volt.

¹³ Zichy Nándor 1868. július 6-i felszólalása: CCLV. országos ülés. KN VIII:298.

¹⁴ Deáky Lajos 1868. július 6-i felszólalása: CCLV. országos ülés. KN VIII:310.

¹⁵ Pap Simon 1868. július 4-i felszólalása: CCLIV. országos ülés. KN VIII:275–276.

■ Stefanidesz Henrik felszólalásában megyéjének adófizetési kötelezettségét kívánta csökkenteni.

áll Pest megyével.¹⁶ A kívánt módosítást végül elutasították.

Nemcsak a kataszteri felmérés hiányosságainak a felismerésében, de azok kijavításának hosszadalmas és költséges voltában is egyetértettek a képviselők.¹⁷ Ennek a konszenzusnak az eredményeképpen végül a földadóról szóló törvény első paragrafusában rögzítették, hogy a Pénzügyminisztérium mielőbb részletes törvényjavaslatot fog előterjeszteni a kataszteri ügyeket illetően, a földadó kivetésének, beszedésének és kezelésének eddig gyakorlatban levő szabályait pedig 1870. december 31-ig átmenetileg érvényben tartja.¹⁸

A kataszteri felmérés rögtön az első állami költségvetésben is helyet kapott. 1868-ig a közterheket országos határozatokban szabályozták, a kiegyezést követően azonban az ország visszanyerte költségvetési önállóságát. Lónyay Menyhért az első törvénnyel megállá-

pított költségvetési javaslatot 1868 áprilisában terjesztette elő a képviselőházban tárgyalásra, az erre vonatkozó törvényt (1868:XXVIII. tc.) pedig szeptember 30-án hirdették ki.¹⁹ Az államköltségvetésben a pénzügyminisztérium 3 246 000 Ft-ra rúgó rendkívüli kiadásai között 544 000 Ft-ot szánt a telekzetre. A pénzügyi bizottság az alábbi megjegyzést fűzte hozzá a kataszteri tételhez: „az előirányzott 544 000 frt. összeg a jelen évre ugyan helybenhagyassék, a jövőre nézve azonban a végből, hogy az országgyűlés helyes határozatokat hozhasson, s nevezetesen az iránt is magának megnyugvást szerezhessen, hogy ezen telekzeti munkálatok csakugyan hazai viszonyaink- és céljainknak megfelelőleg vétetnek eszközlésbe: szükségesnek látszik, hogy az ezen munkálatokra vonatkozó szabályok, valamint azon eljárási módok, melyek szerint azok foganatosíttatnak, nem különben az eredmények, melyek azok nyomán elértettek, a törvényhozás elé terjesztessenek.”²⁰ Innentől kezdve a kataszteri költségekről évenként szavazott az országgyűlés, ám a felméréseket szabályozó törvény elfogadásával továbbra is adós maradt.

A cikkben közölt képek az ún. Országgyűlési Albumokban találhatóak: MNL OL K 483 Polgári kori kormányhatósági levéltárak, A Miniszterelnökség fényképalbum gyűjteménye, 1.

kötet, 1864–1940 (Deáky Lajos, Borlea Zsigmond, Nyáry Pál, Szaplóczay József, Papp Simon, Zichy Nándor, Lónyay Menyhért) és a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár, Az országgyűlési album képei (Szontagh Pál, Stefanidesz Henrik). Köszönet illeti a múzeumi gyűjtemény vezetőjét, dr. Lengyel Beatrix asszonyt és munkatársait, akik a képekről a digitális felvételeket jelen cikkhez elkészítették és elküldték.

¹⁶ Mindkét képviselő 1868. július 6-án szólalt fel. CCLV. országos ülés. KN VIII:305–306.

¹⁷ Ghyczy Kálmán komáromi, Tisza László Bihar megye tenkei kerületének és Zichy Nándor Fejér megyei képviselők felszólalása: CLXXXVI. országos ülés. KN VI:48. és CCLV. Országos ülés. KN VIII:295., 297., 300.

¹⁸ 1868:XXV. tc a földadóról. A teljes szöveg megtekinthető: 1000 év törvényei (www.1000ev.hu)

¹⁹ 1867:XII. tc. a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról és 1868:XXVIII. tc. az 1868-dik évi államköltségvetésről. 1000 év törvényei; TÖRÖK TAMÁS PÁL: A magyar és francia közpénzügyi szabályozás összevetése. Szeged, 2013. 17–19.

²⁰ CCCV. szám. KN V:286–287.